

גר תושב בזמן הזה

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

שאלה

מה דעת הרב אודות היחס הראוי ליחידים מאומות העולם ששלמים הם איתנו? האם יש "גר תושב" בזמן הזה?

תשובה

בעניין גר תושב ראה מה שכתבתי בזה בקשר להגשת טיפול רפואי לנוכרי בשבת בשו"ת מלומדי מלחמה (ס' מג). הואיל ודברי הרמב"ם הם העמוד לסמוך עליו בעניין זה של הגדרת גר תושב בימינו, נדון להלן בבירור דעתו.

א. הבחנה בין המונחים "גר תושב" ו"חסידי אומות העולם"

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (ט, א): "על שישה דברים נצטווה אדם הראשון – על עבודה זרה, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינין... הוסיף לנח אבר מן החי, שנאמר: 'אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו' (בראשית ט, ד) – נמצאו שבע מצוות". לעיל שם (ח, יא) קבע רבינו: "כל המקבל שבע המצוות ונזהר לעשותן – הרי זה **מחסידי אומות העולם** ויש לו חלק לעולם הבא". ברם, עוד לפני זה (שם ח, י) קבע: "המקבל אותן – הוא הנקרא **גר תושב** בכל מקום, וצריך לקבל עליו בפני שלושה חברים".

האם המושגים "**גר תושב**" ו"**חסידי אומות העולם**" הם זהים, או שמא יש הבדל ביניהם? ואם כן, מה מבחין ביניהם? הדבר יוצא ברור מהמשך דבריו לגבי חסידי אומות העולם, וזו לשונו (שם ח, יא): "הרי זה מחסידי אומות העולם... והוא שיקבל אותן ויעשה אותם מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשיין מפני הכרע הדעת – אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם"¹. הרי הבחנה ברורה בין שלושה מונחים: "גר תושב", "חסידי אומות העולם" ו"חכם מאומות העולם".

לכאורה, היה עולה על דעתנו שמא **גר תושב** הוא שקיבל עליו את המצוות בלבד אבל עדיין לא עשה אותן, וכאשר מקיים אותן בפועל – זוכה לתואר חסידי אומות העולם, שהרי הגדיר חסיד כן: "**כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן**" בניגוד לגר תושב, שם הזכיר רק "**המקבל אותן**". ברם אם כן הוא, היתכן שאם עשאו מפני הכרע הדעת – יבטל את הקבלה בפני שלושה חברים, שהיא

1. בדפוסים נשתבש וכתוב: "ולא מחכמיהם" וזה נתן מקום לדיונים שונים על כוונת רבינו, אבל בכתבי היד המהימנים, וכן בדברי ראשונים המביאים את דברי רבינו ברור שהגרסה הנכונה היא: "**אלא** מחכמיהם".

היא שבגללה נהיה גר תושב? וכי יעלה על הדעת שאחרי שקיבל בפני שלושה חברים כדת וכדין ונעשר גר תושב, שתבטל גירותו בגלל שאין לו כוונה נכונה בעת קיום המצוות? אתמהא!

ברור אפוא שההבחנה בין גר תושב וחסיד אומות העולם טעונה הסבר. בנוסף לכך יש בעיה נוספת. בכמה מקומות קובע רבינו: "אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד"². נראה בהמשך שיש לכאורה כמה סתירות להלכה זו. מתוך בירור ויישוב הסתירות האלה יש להגיע להגדרה מלאה של גר תושב, שתפתור גם את הבעיה הראשונה, להבחין בין גר תושב לחסיד אומות העולם.

ב. האם יש גר תושב בזמן הזה?

תחילה נדון בסתירות לקביעה שאין לקבל גר תושב בזמן הזה.

בהציעו את דינו של גר צדק שנתחרט, פוסק רבינו בהלכות מלכים (י. ג) כך: "בן נח שנתגייר ומל וטבל, ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם – אין שומעין לו... ואם היה קטן כשהטבילו אותו בית דין (השווה הל' אסורי ביאה יג, ז) – יכול למחות בשעה שיגדיל, ויהיה גר תושב בלבד. וכיון שלא מיחה בשעתו – שוב אינו ממחה אלא הרי הוא גר צדק".

הרישא של הלכה זו היא לכאורה בלתי מובנת. האם מדובר בה במקרה מיוחד של בן נח שמתחילה נעשה גר תושב ואחר כך נעשה גר צדק, ולפיכך יתכן שרוצה לחזור "ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם"? אם כן הרי דין זה לא יתכן כי אם בזמן שהיובל נוהג, ואיך זה לא השמיענו מגבלה זו? ואיך זה המשיך בדין קטן שהטבילוהו בית דין, ולא הסביר שיש הבדל יסודי ועקרוני בדינו בין זמן שהיובל נוהג לבין הזמן הזה? ברם, אם נאמר שהדברים כפשוטם, שהלכה זו מתייחסת גם לזמן הזה, הלא יצא לנו חידוש גדול, שיש אפשרות שמתחילה היה גר תושב ולבסוף גר צדק, ואיך יהיה דבר זה?

אמנם, הסיפא אף היא מציעה אפשרות איך יהיה גר תושב גם בזמן הזה. קטן שגיירוהו על דעת בית דין והגדיל ומיחה – יהיה גר תושב בלבד. גם דין זה טעון ביאור. איך יתכן הדבר בזמן הזה? אף גם זאת, הלא לא היתה כאן קבלה לגמרי, כי בהיותו קטן – אין קבלתו קבלה, ובגדלותו – לא הזכר שצריך קבלה כלל. מאידך, לא ניתן לומר שהרישא אף היא מדברת על המקרה המתואר בסיפא – דהיינו מעשה שהיה כך היה: קטן שהטבילוהו על דעת בית דין ומיחה כשהגדיל ונעשה בגלל כך גר תושב, ושוב נתגייר להיות גר צדק, ואחר כך נתחרט ורצה לחזור להיות גר תושב. אילו היה הפירוש כך, כי אז היה צריך להשמיענו את דין הסיפא תחילה ואחר כך להמשיך בדין הרישא. אבל הסדר שהדברים מופיעים בו מוכיח כי מדובר פה על שני מקרים שונים, והיינו שיש שתי אפשרויות שונות שיהיה גר תושב בזמן הזה.

יש גם אפשרות שלישית, והיא מעניינת יותר מבחינה היסטורית.

בימי הרמב"ם עדיין היו עבדים כנעניים, ובתשובות הגאונים יש דיונים רבים על מעמדם של עבדים כאלה. מעיקר הדין, הקונה עבד כנעני – צריך למולו, ועל ידי כך להכניסו במקצת בקדושת ישראל,

2. ראה למשל: הלכות עבודה זרה י', ז; הלכות מילה א, ו; הלכות שבת כ, יד; הלכות אסורי ביאה יד, ח-ט; הלכות מלכים ח, י, ועוד. כמה מהמקורות הללו מובאים בהמשך דברינו.

שיתחייב במצוות מסוימות. אבל יש שהעבד מסרב להימול – מה דינו? הדבר מפורט בהלכות עבדים (ח, יב):

"הקונה עבד מן הגוי סתם ולא רצה למול ולקבל מצוות העבדים – מגלגלין עמו כל שנים עשר חודש; ואם לא רצה – חוזר ומוכרו לגוים או לחוצה לארץ. ואם התנה העבד עליו תחילה שלא ימול – הרי זה מותר לקיימו כל זמן שירצה בגיותו, ומוכרו לגוים או לחוצה לארץ".

האם הלכה זו היא למעשה? הואיל ולא הזכיר רבינו שום מגבלה, נראה שתחולת דין זה היא תמידית. ברם, יש כאן קושי: "אם התנה העבד עליו תחילה שלא ימול – הרי זה מותר לקיימו כל זמן שירצה בגיותו". מה פירוש "בגיותו"? האם הכוונה היא שימשיך להיות עובד עבודה זרה? האם מותר לישראל לקיים בביתו עובד עבודה זרה (ראה למשל הל' מלכים ח, ט)?

לכאורה, מה שחיסר כאן – פירש בהלכות מילה (א, ו):

"לקח עבד גדול מן הגויים ולא רצה העבד למול – מגלגלין עמו כל שנים עשר חודש. יתר על כן – אסור לקיימו כשהוא ערל, אלא חוזר ומוכרו לגויים; ואם התנה עליו מתחילה, והוא אצל רבו הגוי, שלא ימול אותו – מותר לקיימו והוא ערל **ובלבד שיקבל עליו שבע מצוות, ויהיה כגר תושב**... ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג".

האם האמור בהלכות עבדים הוא האמור בהלכות מילה, ומה שלא ביאר שם – גילה כאן, ובהלכות עבדים סמך על מה שכתב בהלכות מילה שהרי הן מופיעות קודם? אם כך, נמצא שהעבד שהתנה מתחילה שלא ימול, מותר לקיימו רק אם קיבל עליו שבע מצוות. לכאורה, דין זה יתכן רק בזמן שהיובל נוהג, וכך באמת מסיים בהלכות מילה. אלא שאם כן – תגדל התמיהה. בהלכות עבדים, שהוא עיקר מקומה של הלכה זו – אין אפילו רמז לכך שהדין הזה אינו שייך כי אם בזמן שהיובל נוהג, ושם משמע מלשונו הסתמית שדין זה אמור לעולם. הכי יש לך הטעיה גדולה מזו, בפרט בהלכה שהיתה מעשית בימי רבינו?

ברם, הרואה יראה שיש עוד דקדוקים בלשונו בהלכות אלה. אם נניח ששתי ההלכות הללו זהות בתוכנן, נמצא שמה שכתב בהלכות עבדים: "מותר לקיימו... **בגיותו**", מקביל לנאמר בהלכות מילה: "מותר לקיימו... **ובלבד שיקבל עליו שבע מצוות ויהיה כגר תושב**". אם נבין שגם גר תושב נקרא גוי, לכאורה סותר הדבר למה שנתבאר בהלכות יין נסך (הל' מאכלות אסורות יא, ח): "וכל מקום שנאמר גוי סתם – הרי זה עובד עבודה זרה"³. ועוד למה כתב "כגר תושב" בכ"ף הדמיון?

הפתרון לקשיים אלה מתגלה בהשוואה להלכה מקבילה בהלכות אסורי ביאה (יד, ט):

3. כלל זה אינו מוגבל להלכות יין נסך בלבד. בפירוש המשנה בסנהדרין (ט, ו, במהדורת הר"י קאפח (שליט"א) [זצ"ל]) גבי בועל ארמית כתב: "או שלא היתה **עובדת עבודה זרה** – אסור להורגו", ובהלכה המקבילה בהלכות אסורי ביאה (יב, ד, בנוסח כתב היד) כתב: "כל ה**בועל גויה**...". הרי ש"גויה" פירושה עובדת עבודה זרה דווקא.

וראה בהלכות מאכלות אסורות (שם), שיש גם מונח "גוי שאינו עובד עבודה זרה" והכוונה היא למי שאינו בכלל שבע מצוות בני נח אבל יצא מכלל עובד עבודה זרה, שהוא "גוי" סתם.

"העבד הנלקח מן הגוים, אין אומרין לו: 'מה ראית שבאת?' אלא אומרים לו: 'רצונך שתכנס לכלל עבדי ישראל, ותהיה מן הכשרים, או לא?' אם רצה – מודיעין לו עיקרי הדת... ומטבילין אותו כגר..."

ואם לא רצה לקבל – מגלגלין עליו כל שנים עשר חדש ומוכרו לגוים, ואסור לקיימו יתר על כן. ואם התנה עמו מתחלה שלא ימול ולא יטבול אלא יהיה כגר תושב – **מותר לקיימו בעבדותו כשהוא גר תושב, ואין מקיימין עבד כזה אלא בזמן היובל**".

מוכח שהדין הנאמר בהלכות אסורי ביאה אינו אותו דין הכתוב בהלכות עבדים.

בהלכות אסורי ביאה מדובר על גוי בן חורין שבא מדעתו ומרצונו למכור את עצמו לישראל. "עבד הנלקח מן הגויים" – פירושו שהעבד הוא מן הגויים, ולא שרבו גוי מוכר אותו. לזה האחרון מתאימה יותר הלשון בהלכות עבדים – "הקונה עבד מן הגוי". בהלכות אסורי ביאה מבואר: "אין אומרין לו 'מה ראית שבאת?' – אילו היה המדובר בעבד הנקנה מאדון גוי, איך יעלה על הדעת לשאול אותו שאלה מוזרה כזו, הכי מעצמו בא? הלא רבו מכרו! אלא ברור שהדין בהלכות אסורי ביאה מוסב על גוי המוכר את עצמו, ומתנה שהוא רוצה להיות גר תושב ולהתחייב רק בשבע מצוות, ולא כעבדי ישראל המתחייבים במצוות.

דין זה הוא המשך ישיר לנאמר בהלכה הקודמת (שם) על גר תושב סתם. תחילה הביא רבינו את דין גוי בן חורין הרוצה להיות גר תושב ממש שהוא בן חורין, ואחר כך הדין של גוי שרוצה להיות גר תושב ולהשתעבד לישראל. על זה סיים: "שאינ מקיימין עבד כזה אלא בזמן היובל", כמו שאין מקבלין בזמן הזה גר תושב שרוצה להישאר בן חורין (הלכה ח), כך אין מקבלין גר תושב אפילו הוא רוצה להיות עבד (הלכה ט).

אולם בהלכות עבדים הנ"ל כתב במפורש: "הקונה עבד מן הגוי". לעבד זה אין שום בחירה, ולא מעצמו בא אצל ישראל; רבו הגוי מכרו לישראל בעל כרחו של העבד. אלא שבזה דינו שהעבד יכול להתנות בעת המכירה שלא ימול, "ואם התנה העבד תחילה שלא ימול – הרי זה מותר לקיימו".

אבל בהלכות מילה כולל שני המקרים. לפיכך מתחיל בלשון המתפרש על שניהם – "לקח עבד גדול מן הגויים", זאת אומרת העבד עצמו הוא מן הגויים, וייתכן שהוא מוכר את עצמו או שרבו גוי מוכר אותו.

ושם כתב דין הנוהג רק בעבד שקנאו מרבו גוי בלבד, ודייק להשמיענו זאת במפורש: "ואם התנה עליו מתחילה והוא אצל רבו הגוי... מותר לקיימו... ובלבד שיקבל עליו שבע מצוות ויהיה כגר תושב". תנאי זה מועיל רק אם התנה בעת המכירה כל עוד הוא אצל רבו הגוי, אבל אחרי המכירה אי אפשר עוד להתנות. אם התנה בעודו אצל רבו הגוי – יהיה "כגר תושב" אבל לא גר תושב ממש, שהרי גר תושב ממש אינו אלא מי שנתערר מעצמו ובא להתגייר, מה שאין כן זה העבד הנקנה מן הגוי, לא מעצמו בא ולא גר תושב הוא. אלא מאחר שאסור לישראל להחזיק בביתו מי שלא קיבל עליו שבע המצוות, אין מניחין אותו אלא אם כן מקבל עליו שיהיה כמו גר תושב לענין המצוות.

אף גם זאת שהוא כגר תושב רק בהיותו בביתו של ישראל, אבל אם מכרו ישראל לאדון גוי – יתכן שיחזור לעבוד עבודה זרה של אדונו. ואם אין ראייה לדבר, זכר לדבר – נעמן, שנאמר: 'בבוא אדני

בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחיתתי בית רמון' (מלכים-ב, ה, יח). כלל העולה – עבד כזה אינו מקבל עליו מצוות "מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן" (הל' מלכים ח, יא). כל קבלתו היא מפני שרבו ישראל כופה עליו, והרי אצלו המצוות הן חלק מן העבדות, ולכן אינו אלא כגר תושב ולא גר תושב ממש. והיינו שכתב בהלכות עבדים "בגיותו", שעבד זה אינו אלא **גוי שאינו עובד עבודה זרה**, אבל לא יצא עדיין לגמרי מכלל גוי.

אלא שעדיין נשאר להסביר למה מועיל תנאי רק בעבד הנקנה מן הגוי ולא בגוי המוכר את עצמו? הלא על שניהם דובר בראש הלכה זו! לפיכך ממשיך רבינו לבאר שבזמן הזה ניתן רק לקיים עבד שהוא **כגר תושב**, מפני שכזה – אין אנו מקבלין אותו, אדרבה, הרי אנו כופין עליו עבדות. דבר זה דומה למה שפסק בהלכות מלכים (י, ג) בקטן שהטבילוהו בית דין: "יכול למחות בשעה שיגדיל, ויהיה **גר תושב בלבד**". אבל מי שבא אלינו שאנו **נקבל** אותו ויהיה גר תושב, בין בן חורין בין משועבד לישראל – **אין מקבלין אלא בזמן שהיובל נוהג**.

נמצא שגם כשאין היובל נוהג, יש סוג של מעין גר תושב – דהיינו עבד שהוא כגר תושב⁴, בנוסף לשתי הדוגמאות שהובאו לעיל של גר תושב ממש בזמן הזה (הל' מלכים ט, א; י, ג). ברם, המקרה של קטן שהטבילוהו על דעת בית דין דומה במובן מסוים לזה של עבד, אף שהקטן הזה נעשה גר תושב ממש, כי הגורם למעמדם הוא שאין הם זקוקים שאנחנו נקבל אותם, שהרי כופין עליהם מעמדם. אבל נשאר לנו להסביר את המקרה הראשון שלא נתבאר עדיין.

ג. גר תושב כשלב מעבר לגירות צדק

ראינו שמוכח מלשון רבינו בהלכות מלכים (י, ג) בדברו על גר צדק – שמדובר שהיה מקודם גר תושב. כדי להבהיר עניין זה, יש לעיין בהלכות אסורי ביאה (יג, יד), מקום שמפורשים הלכות גירות בכללותן:

"כשיבא הגר או הגיורת להתגייר – בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול, או בשביל שררה שיזכה לה, או מפני הפחד, בא להכנס לדת... ואם לא נמצא להן עֵלָה – מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות, כדי שיפרושו. אם קיבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה – **מקבלים אותן**".

כן מובא בדבריו בהמשך ההלכות (שם יד, א):

"כיצד **מקבלין** גרי הצדק? כשיבא להתגייר ויבדקו אחריו ולא ימצאו עלה, אומרים לו: 'מה ראית שבאת להתגייר? אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים ודחופין ומסוחפין ומטורפין, וייסורין באין עליהם?'. אמר: 'אני יודע ואיני כדאי' – מקבלין אותו מיד".

מה פירוש הלשון "מקבלין אותו מיד"? ברור שהכוונה היא שמקבלים אותו להיות מועמד לגירות, ולא שכבר נעשה גר, שהרי ממשיך רבינו (שם ב-ד): "ומודיעין אותו עיקרי הדת... ומודיעין אותו עונשן של מצוות... אם חזר בו ולא רצה לקבל – הולך לדרכו, ואם קבל – אין משהין אותו אלא מולין אותו מיד... ואחר כך מטבילין אותו".

הרי מבואר שלפני הכניסה לברית – דהיינו מילה וטבילה, שבהן חלה עליו קדושת ישראל (ראה הל' אסורי ביאה יג, א) – יש תהליך של מועמדות לגירות צדק. וכדי להיות מועמד לגירות – צריך להתקבל בבית דין. לא יעלה על הדעת שבית דין יקבל כמועמד מי שעדיין עובד עבודה זרה. כמו כן, אין להניח שבית דין יקבל מי שאינו נזהר בשאר מצוות שנצטוו בהן בני נח, שהרי אם את מצוותיו שחייב בהן מכבר הוא אינו עושה – איך יקיים מצוות רבות נוספות?

זהו שכתב רבינו שבית דין "בודקין אחריו", ואם "ראו אותן שחזרו מאהבה – מקבלין אותן". זאת אומרת, אם רואים שהם רוצים להוסיף מצוות מאהבה, ראויים הם להיות מועמדים לגירות. ברור שמי שאינו נזהר בשבע מצוות – לא יתכן לומר עליו שהוא חוזר לדת ישראל מאהבה! אולם, אם נתברר שהוא נזהר בשבע מצוות ורוצה להוסיף עליהן – מקבלין אותו כמועמד.

ומה יקרה אם תהליך הגיור ייפסק באמצע? והרי פסק שאם חזר בו ולא רצה לקבל כל המצוות – "הולך לדרכו", האם יתכן שנניח לו ללכת לעבוד עבודה זרה? ומה יהיה מעמדו אם לא נתגייר לגמרי?

זהו שרמז לנו רבינו בהלכות מלכים, שכל גר צדק עובר שלב ראשון, בו הוא גר תושב. גם בזמן הזה מקבלין מועמד לגירות שלמה, וקבלה זו כמותה כקבלה להיות גר תושב. אלא, הואיל ובזמן הזה אין מקבלין מי שרוצה להיות גר תושב בלבד, לפיכך קבלה זו מוגבלת למי שמצוהיה שהוא רוצה בסופו של דבר להיות גר צדק. לפיכך מקבלין אותו, ובשלב ראשון הוא נעשה גר תושב, וממשיכים איתו כדי שיהיה גר צדק, אבל אם משום איזו סיבה לא הגיע לכך – נשאר הוא גר תושב. אבל אם עבר את כל תהליך הגיור וכבר מל וטבל "ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם – אין שומעין לו".

ד. בין חסידי אומות העולם לגרים תושבים

ראינו שהבא להתגייר – בודקין אחריו אם מאהבה בא, וזה כולל אם הוא כבר שומר מצוות שנצטוו בני נח. דבר זה מפורש הוא בדברי רבינו, אפילו לגבי מי שבא להיות גר תושב בלבד, כך הם דבריו בהלכות אסורי ביאה (יד, ז): "איזה הוא גר תושב? זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד עבודה זרה עם שאר המצוות שנצטוו בני נח, ולא מל ולא טבל, הרי זה מקבלין אותו והוא מחסידי אמות העולם".

מבואר שהוא כבר קיבל עליו שמירת שבע מצוות לפני שבית דין מקבלין אותו. ברם לכאורה, לשם מה צריך בית דין לקבל אותו? שמא תאמר, צריך בית דין של שלושה שהוא יקבל עליו בפניהם לשמור את המצוות כמו שמפורש בהלכות מלכים (ח, י): "וצריך לקבל עליו בפני שלשה חברים?" אמנם, ודאי שבית דין יכול לשמש גם למטרה זו, אבל על זה לא יתכן לומר שהם מקבלין אותו. אלא שהדבר מפורש בהמשך ההלכה הנ"ל (הל' אסורי ביאה יד, ז-ח): "ולמה נקרא שמו 'תושב'? לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל, כמו שבארנו בהלכות עבודה זרה. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. אבל בזמן הזה, אפילו קבל כל התורה כולה חוץ מדקדוק אחד – אין מקבלין אותו".

4. ראה בפירושי יד פשוטה למשנה תורה הלכות מילה (א, ו), שביארתי עניין זה באריכות והבאתי שם עוד

נמצא שההופעה בפני בית דין משמשת לשתי מטרות. מצד אחד, המועמד זקוק לשלושה חברים שיקבל את המצוות בפניהם. מצד שני, להם יש רשות להעניק לו רישיון ישיבה בארץ. אם הם לא קיבלוהו – ודאי שאין זה מפחית משמירתו את המצוות, אבל מכל מקום אין לו מעמד של גר תושב. למאי נפקא מינה? לישיבה בארץ. אגב שמענו, שבעת שבית דין דנים אם לקבלו אם לאו, דהיינו אם לתת לו להיכנס לארץ אם לאו – בודקים הם אם באמת זהיר הוא במצוות בני נח, וכאשר מקבלים אותו יש בזה משום אישור שהוא מחסידי אומות העולם, כי אחרת לא היו מקבלים אותו.

נמצא, שמעמד גר תושב הולם רק למי שמבקש רשות להיכנס לארץ ישראל. כזה טעון קבלת מצוות בפני שלושה ואף זקוק לבית דין שיקבלו אותו. אבל רוב הגויים שאין להם עניין בכניסה לארץ, אינם מצווים להיות גרים תושבים. אולם, מצווים הם על שבע מצוות בני נח, ואם קיבלו מצוות הללו ועושים אותן – הרי הם חסידי האומות.

הנה פסק רבינו בעניין מלחמה בהלכות מלכים (ו, א): "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו לשלום... אם השלימו וקיבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן – אין הורגין מהן נשמה". ברור שאין כוונתו שכל אחד ואחד צריך לקבל בפני שלושה חברים, שכן דבר כזה היה צריך לאומרו בפירוש. הדבר מתבאר מהמשך דבריו בעניין הברית שכרת יהושע עם הגבעונים. שם ברור הוא שרק שלוחיהם קיבלו בשמם, ואף על פי כן נחשבה קבלה לכולם, ולא עוד אלא שהותרו להישאר בארץ. נמצא שהיה להם מעמד של גרים תושבים ממש. לכאורה איך ניתן להבין מעמד זה אחרי שלא היתה שם קבלה בפני שלושה?

אלא נראה כמו שכבר הסברתי לעיל, מי שאינו מבקש לגור בארץ ישראל אינו זקוק כלל להיות גר תושב, וכל שיקבלו עליהם מנהיגי העם לשמור שבע מצוות זה מספיק, וכל אלה שיקיימו – הרי הם חסידי אומות העולם, ואלה שלא יקיימו – הלא ידונו אותם חבריהם, שהרי אחת משבע המצוות היא דינים. אשר לגבעונים, אף הם לא הוצרכו לרישיון להיכנס לארץ, הואיל והיו בה מכבר. כל שהם כבר בארץ ושומרים שבע מצוות – לא ניתן להוציאם, והרי הם גרים תושבים גם בלי קבלה בפני שלושה וגם בלי שיקבלום בית דין.

מעניין שבהלכות בית הבחירה (ז, יד) פסק רבינו שבירושלים "אין נותנין בתוכה מקום לגר תושב". למה לא כתב בפשטות "אין מניחים בה גר תושב"? אולם, זה היה סותר מה שאמרו במסכת עבודה זרה (כד, ב) שארונה היבوسی – גר תושב היה, והרי הוא היה בירושלים. הלכה זו מבוססת על מה שנצטוונו: 'עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר' (דברים כג, יז), ודרשו בספרי (דברים פ"א, רנט): "לרבות גר תושב", אלא שנתפרש בספרי "באחד שעריך" (דברים שם) – בשעריך ולא בירושלים". זאת אומרת, חייבים אנו לתת לגר תושב מקום בינינו. אחרי שקיבלנו אותו, הקבלה מחייבת אותנו להושיב אותו בארץ. אבל חיוב זה אמור בשאר הארץ ולא בירושלים, והיינו שמדגיש הרמב"ם: "אין נותנין בתוכה מקום לגר תושב". אין נותנין דווקא, אבל אילו היה שם מכבר, כגון ארונה היבوسی – ודאי שאסור להוציא אותו משם ומניחים אותו שם.

ה. החובה להחיות גרים תושבים

סימוכין להסבר זה.

האם יש עוד חילוק בין חסיד אומות העולם לבין גר תושב חוץ משיבת הארץ? בהלכות עבודה זרה (י, ב) מזכיר רבינו בדרך אגב: "וגר תושב, הואיל ואתה מְצַוָה להחיותו – מרפאין אותו בחנם" ובהלכות מלכים (י, יב) הרחיב הדברים: "שנוהגין עם גר תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל..."; ומקורו הוא מן הכתוב בויקרא (כה, לה): 'והחזקת בו גר ותושב וחי עמך'⁵.

כבר עמד הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות (הוספות למצוות עשה טז) שהיה לו לרבינו למנות מצוה זו כמצוה נפרדת: "להחיות גר תושב, שאם היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שבכל לחנו נטרח בהצלתו, ואם היה חולה נתעסק ברפואתו... והוא בהם פקוח נפש שדוחה שבת". הרמב"ן מציע כי שמא כללה רבינו במצות הצדקה (עשה קצה). איך שיהיה, נראה שלדעת הרמב"ם חובה זו להחיותו חלה רק על מי שמצוי בינינו, כגון שיש לו רשות לדור בארץ, או קטן שגדל בבית יהודי וגירוהו על דעת בית דין וכיוצא בזה; שהרי אין להעלות על הדעת שישראל חייבים לחפש בכל קצוות תבל כדי להחיות כל חסידי אומות העולם בכל מקום שהם. אולם ודאי, אם קיבלוהו ונתנו לו רשות כניסה לארץ – כמו שחייבים לתת לו מקום לשבת – כך מחויבים להחיותו, שהרי אחיך הוא הואיל ומקיים שבע מצוות. מעתה נראה שכל שיש לו מעמד של גר תושב ואפילו בזמן הזה – "אתה מְצַוָה להחיותו".

ו. סיכום

נסכם מסקנותינו בדעת הרמב"ם:

א. כל מי שמקיים שבע מצוות בני נח מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה וכו' – הרי הוא מחסידי אומות העולם. אין צורך לבדוק כל אחד ואחד אם הוא באמת מקבל עליו שבע מצוות, אלא הואיל והוא משתייך לקבוצה, כמו הגבעונים, שהמנהיגות שלהם מחייבת שבע מצוות ומקיימת מערכת דינים כראוי – כולם יש להם דין בני נח כשרים מחסידי אומות העולם. (וראה שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מא (למברג תרמ"ד, דף לו עמ' ג), מהר"ץ חיות במאמר תפארת לישראל (כל ספרי מהר"ץ חיות, א, ירושלים תשי"ח, עמ' תפט), ובספר חמדת ישראל להגרמ"ד פלאצקי בקונטרס שבע מצוות, אות לה (עמ' 202)).

ב. חסיד אומות העולם שקיבל עליו שמירת המצוות בפני שלושה, שהם בית דין, והם קיבלוהו והעניקו לו רשות כניסה לארץ – הרי זה גר תושב.

ג. בסתם, אין מקבלים גר תושב בזמן שאין היובל נוהג. הטעם נראה פשוט, מפני שחייבים לתת לו מקום לשבת וכל שאין ישראל קבועים בארצם, כל אחד בנחלתו – איך ניתן לחייבם להושיב ביניהם אחרים?

ד. במה דברים אמורים שאין מקבלים גר תושב בזמן הזה? במי שזקוק שנקבלנו, זאת אומרת, מי שאינו קבוע בארץ עדיין. אבל מי שכבר יושב בארץ, ואפילו בירושלים, אם רק מקיים שבע מצוות – דין גר תושב לו. וראה מה שביארתי בשו"ת מלומדי מלחמה (ס' מג).

ה. מי שכבר קיבלנוהו בגלל היותו מועמד לגירות שלמה, ואפילו בחוץ לארץ, ולא נשלמה גירותו – נשאר גר תושב אפילו בזמן הזה, שהרי נתחייבנו לו כאשר קיבלנוהו כמועמד לגירות צדק.

5. ראה ספרא (בהר, פרשה ה, א), והשווה למובא במסכת פסחים (כא, ב), משם לקח רבינו את הפסוק שהביא בהלכות מלכים (י, יב).

ו. כן הדין בקטן שהטבילוהו לגר צדק על דעת בית דין, כשיגדיל – יוכל לבחור להישאר גר תושב גם בזמן הזה. גם כאן הטעם הוא משום שנתחייבנו לו כאשר רצינו לגיירו על דעת בית דין.